

polgárai már a hódoltság első felében bérbe veszik az elpusztult községek háttérterületeit. Fizetnek mind a magyar, mind a török földesuraknak évi bért és ajándékot a pusztákért. Ekkor a jószágtenyésztésre alkalmas legeltető puszták végtelen arányban állottak őseink rendelkezésére. Meg is ragadták az alkalmat, s hatalmas arányokban indul meg a nyaraló-teelő jószágtenyésztő gazdálkodás.

A bérbe vett pusztákat teelőkre és nyaralókra osztják. A vagyonosabb gazdák, mint ahogy abban az időben nevezték, „marhásabb”, „zahin” gazdák nagy ménesei és gulyái egy-egy pusztán úgynevezett egész nyaralókon szilajkodtak. A szegényebb lakosok jószágait pedig közös ménesbe, gulyába verték és úgy legeltették a nyaraló pusztákon. A puszták java részét azonban, amely földművelésre alkalmas volt, teelőknek hagyták. Ezeket feltörték, szántották, vetették. Itt termelték a szükséges életet (gabonát). Itt teeltették ki a jószágot, s ezeket a teelőket szállásnak, kertnek, élőföldnek, tanyának nevezték.

A XVIII. század elején volt idő, amikor a város által bérelt puszták területe a félmillió holdat megközelítette, Kecskemét és polgárai 25 kun pusztát és 11 megyei pusztát is béreltek egyugyanazon időben és használták jószágtenyésztésre a város saját határterületén kívül.

A XVIII. század első felében a gabonatermelés kiterjedésével szükséges volt, hogy a teelő szállásokon ott lakjon a béres gazda, vagy kommcios cseléd, aki a mezőgazdaság munkáit végzi. Természetesen sohasem tiltotta a tanács a pásztoroknak, béreseknak, kertészeknek a tanyákon való tartózkodását és lakását. Ha semmi más bizonyítékunk nem volna arra, hogy Kecskeméten a kerten a szántás-vetésre szolgáló földterületet értették, az is elegendő lenne, hogy a mai kecskeméti élő nyelvben általában kertészeknek nevezik a mezőgazdasági munkára felfogadott tanyán lakó cselédféle embert. A zöldségekertész, aki valóban kertész, Kecskeméten csak zöldségesnek mondják. A tanyán lakó kertész legszegényebbjét, akinek semmi jószágá sincs, gányónak csúfolják. Kecskeméten tehát kertész a mezőgazdasági földművelést végző, a gazdák által fogadott, tanyán lakó kommcios cseléd vagy munkás. Ezek részére a lakóházak építését nem is tiltotta a tanács. Az állatok védelmére szolgáló építmény mellett a lakóházzal is ellátott tanyák lettek a kecskeméti tanyáknak második formái.

A város azonban az adóztatás alól ezeket a tanyán lakókat sem engedte ki-bíjni. Mint a jegyzőkönyv mondja: „úgy határozott meg, hogy a tanya-pásztorok, tyúkászok és kertészek, ha valami kis konvenciójuk is legyen, nem hihető, hogy oly csekélységért feleségestől, gyermekestől szolgáljanak esztendőig, ezért fél szellér adót, 1 forint 30 krajcárt fizessenek. Az olyan kertészek pedig, akik bizonyos darab földet bizonyos haszonért vállalnak, mindenektől fizetni kötelesek. Mivel pedig az adószedő tanjáról tanyára utánuk nem járhat, helyesnek találtatott, hogy minden gazda a maga embereiért feleljen és eleget tegyen. Módja lévén benne, hogy az érte fizetendő adót rajta megveheti.” (Tanács jegyzőkönyv, 1786. 299. l.)

Több ízben megkísérli a tanács a tanyai lakosság összeírását. Elrendelik, hogy a hadnagyok tanjáról tanyára járva, az ott lakosokat minden található vagyonaikkal együtt összeírják. Később felosztják a város külső határterületét utakról utakig terjedő szakaszokra, s egy-egy részen a tanyai lakosság összeírását egy-egy szenátor úrra bízzák.

A kecskeméti gazdák tanyára való kitelepülése csak a XIX. század második felében történik meg. Az 1848. évi szabadságharc után, a 60-as években, amikor a betyárvilágot felszámolják, lesz általános szokássá a tanyákon való lakás. Tehetségéhez képest kisebb-nagyobb lakóházat építtettek, és állandóan, télen-nyáron át kint laknak a tanyákon. Ekkor már megszűnik az igával való közszolgálat, az adóvégrehajtók pedig itt is megtalálják a gazdát. Ezek a gyakran jómódú, több szobás, pincével, kamrával ellátott polgári házak és a rendes istállóépületek, görék adták meg a kecskeméti tanyák formái között a harmadik típust. Ezeknek a szétszórt, egymástól távol eső tanyáknak tanya-központokba való egyesítése a termelőszövetkezetek által ma van folyamatban.

SZABÓ KÁLMÁN

KECSKEMÉT MÜEMLÉKEI*

Legjelentősebb műemlékeink legnagyobb része egyházi létesítmény. Az egykori mezőváros társadalmában szinte alig volt olyan csoportosulás, amelyeknek igénye világi jellegű közösségi épületeket eredményezett volna. Ilyen

* A tanulmány első része — amit elhagynak — azt boncolja tudós alaposítással, milyen természeti és történelmi tényezők magyarázzák, hogy Kecskemétnek nincsenek jelentős műemlékei. (A szerk.)

„egyetértő” közösségek leginkább a különböző vallások eklézsiái köré tömörültek és építő igyekezetüket elsősorban templomok vagy kápolnák létesítése érdekében fejtették ki.

Kecskeméten a hivatalos *Műemléki jegyzék* 8 műemléket, 24 műemlékjellegű épületet és 7 városképi jelentőségű létesítményt tart nyilván. Ezek közül a legjelentősebbek ismertetésénél olyan sorrendet tartunk, mintha utcai sétánk alkalmával beszélgetnénk róluk.

VÁROSI TANÁCSHÁZA: Épült 1893—96-ig. Tervezői Lechner Ödön és Pártos Gyula. Helyéről előzőleg le kellett bontani azt a régi városházát, amelyben Katona József, a *Bánk bán* szerzője mint főiskolais dolgozott 1820-tól 1830. december 16-ig. Emlékét és halálának helyét egy kettéhasadt kövel ott jelölte meg a hálás utókor, ahol a régi városháza kapuja állott.

Az új városháza szecessziós stílusban épült. Alaprajzi elrendezése, tömegcsoportosítása, tetőtagolása Lechner franciaországi élményeiből táplálkozik, mert vonásaiban a francia várkastélyokra emlékeztet. Tanácstermének belső díszítése a milleniumra való készülődés hangulatát idézi. Az itt elhelyezett hat képmező az ország történetének ezer évét kívánja megjeleníteni a szemlélő előtt. Mestere Székely Bertalan. A kazein technikával készült falképek közül legjelentősebb a magyar mondavilágból ismert *Vérszerződés*.

NAGYTEMPLOM: 1774-től 1806-ig épült. Mestere a Migazzi Kristóf váci püspök udvarában tevékenykedő Oswald Gáspár iglani származású mérnök, piarista fráter volt. Homlokzatán a barokk és klasszicizmus között átmenetet képező copf stílus formaelemei láthatók. Egy homlokzati toronnyal épült. Főpálérja, Fischer Boldizsár Vácról került ide, aki fiával Agostonnal együtt Kecskemét környékén számtalan jóarányú épületet hozott létre. A 24 út- és főutárképét Falconeli József budai képfestő alkotta 1791-ben. 1819. április 2-án a város nagy részét elpusztító tűzvész alkalmával tornya és tetőfedése teljesen elhamvadt. Tornyának helyreállítására csak 1863-ban került sor.

Ma is látható belső díszítő festését Lohr Ferenc akadémiai festő végezte el, míg a képmezők Roskovits Ignác munkái 1903-ból. 1911-ben az egész városra kiterjedő földrengés alkalmával a nagytemplom is súlyosan megrongálódott. Nagyharangja 24,6 q, amelynek hangja a *Megkondult a kecskeméti...* kezdetű dal szerint a bugacmonostori püszttákra is kihallatszik.

BARÁTOK TEMPLOMA: Ez a város legrégebb építészeti emléke. Pontos építési idejét nem ismerjük. Hornyik János — a várostörténet írója — szerint a XIII. század végén, vagy a XIV. század elején épülhetett. Támpillérei, oldalhajójának lábazata és toronyablakai gótikus eredetűek. Egy 1564-ből származó oklevél már öreg kőtemplomként említi. Ez az okmány arról is számot ad, hogy a városban 1547-ben megindult reformáció híveivel közösen használt templom véglegesen a katólikusok használatába kerül. 1644-ig parokiális templom, ettől kezdve a ferencendi szerzeteseké. 1678-ban a város nagy részével együtt leégett, s helyreállítására 1681-ben került sor. A templombelsőt 1777-ben kezdték átalakítani a barokk stílus jegyében. Copf stílusú tornya 1799-ben épült. A templom főhomlokzata előtti kerítés melletti tisztítótűzi dombormű 1790-ből való, amelyet a műemléki irodalom becses ikonográfiai ritkaságnak tart nyilván.

SENTHÁROMSÁG-SZOBOR: Az 1739—40-ben pusztító pestis emlékére állították 1742-ben. A barokk szobormű mestere Conti Lipót Antal soproni születésű szobrász volt. Kompozíciós megfogalmazását az kívánság alakította ki, hogy az építetők által is ismert tipikusan pestises szentek kiemelt helyen legyenek megjelenítve. Így kerültek a szobor középrészén ion csigavonalakkal alátámasztott emelvényre Szt. Rókus, Szt. Sebestyén s az emelvény alatti barlangszerű üregbe Szt. Rozália. Erről az emelvényről szökik magasba az a háromlábú obeliszk, amelynek korinthusi oszlopfejezetén a Sentháromság-szoborcsoport látható. A volt ferencesek *Historia Domus-*a szerint a szobrot 1743. június 22-én szentelték fel.

OKOLLÉGIUM: Épült 1830-tól 1838-ig, klasszicizáló stílusban. 1835-ben már ebben az épületben kezdi meg működését a Dunamelléki Egyházkerület első főiskolájá. Tervezője a budapesti Kálvin téri templom mestere, Hofricter József volt. Kecskemét büszkesége, hogy 1842—44-ben ebben az épületben végezte jogi tanulmányait Jókai Mór. Itt találkozott a vándorszínészként Kecskemétre érkező Petőfi Sándorral 1843. január 14-én. Az épület falai között 1861-ig teológiai oktatás is folyt. Ettől kezdve 1947-ig csak jogakadémia.

REFORMÁTUS TEMPLOM: Épült a török hódoltság utolsó háborús éveiben, 1680—83-ig. Építésének engedélyezését az egyházközösség 444 arany lefizetése mellett IV. Mohamed szultánnál, Kons-

tantinápolyban eszközölte ki. Mesterei: András, László és Máté nevű debreceni kőművesek voltak. Bővítésére 1787—90-ig került sor. Ekkor a falait 3 öllel feljebb emelték, a hajót felező pillérsorral alátámasztott boltozattal látták el és kétemeletes kőkarzatokat építettek. A belső tér architektúrája copf ízlésű. Szószéke rokokó stílusban készült. Tornyának mai hatalmas bádogsisakját 1820-ban kapta. Ez a kb. 20 m magas sisak 1859-ben szélvihar következtében ledőlt. 1911-ben a pusztító földrengés alkalmával boltozatai beszakadtak, ezeket később vasbetonból építették fel.

PIARISTA TEMPLOM ÉS RENDHÁZ: Ez az épületegyüttes a műemléki irodalom szerint nemcsak Kecskemét, hanem Bács-Kiskun megye egyik legszebb építészeti emléke. A piarista rend Kecskeméten való mestelepedését egykori földesurának, Koháry Istvánnak 30 000 rhenus forint adománya tette lehetővé. A rendház 1720—25-ig, a templom 1729—47-ig épült. Tornya csak 1765-ben épült fel, amelynek építőmestere Paithmüller József volt. Kapuiát 1748-ban, homlokzati szobordíszait 1765-ben Conti Lipót Antal pesti kőfaragó készítette. Legértékesebb oltárát, a helyi sajtósságot is tükröző ún. „Pásztorok oltárát” az 1742—45 közötti években ismeretlen szobrász faragta.

A templom tervezője stfluskritikai meghatározás szerint Mayerhoffer András lehetett. Városunkban ez a templom a mellette levő rendházzal a barokk stílust képviseli. A rendház korábban iskola céliait is szolgálta. Itt tanult Kátóna József (1804—1807), Tánicsics Mihály (1823—25) és Klapka György (1823—29). A templom jobb oldalán levő épületrész 1862-ben épült.

A város műemlékei közül a fenti hét létesítmény kiemelkedő jelentőségű. Alább még két műemléki jellegű épületről számolunk be, részben tervezőjük miatt, részben pedig azért, hogy a romantikus stílusról is megemlékezzünk.

ZSINAGÓGA: Épült 1864—71-ben, moreszk-romantikus stílusban. Tervezője ifj. Zitterbahot János. Belső terében öntöttvas oszlopokkal alátámasztott kétemeletes karzatok. Eredetileg elkészített hagymakupolája az 1911-ben bekövetkező földrengés alkalmával félrebillent, s helyette a mai perzsakupolát építették.

EVANGÉLIKUS TEMPLOM: Épült 1862—63-ban. Tervezője a magyarországi romantikus építészet egyik legkiválóbb képviselője, Ybl Miklós. Ezen a romantikus alkotáson a X—XII. század

román építészetének formaelemei uralkodnak. A templom helyén állt korábban az az iskola, amelynek Petőfi Sándor is tanulója volt 1828—30-ig. Itt tanulta a betűvetést Schifferdecker Dániel kiváló tanítótól.

A rövid ismertetésre érdemesnek ítélt építészeti emlékek mennyisége is utal arra a viszonylagos szegénységre, amelyet már többször kihangsúlyoztunk. Talán azt is sikerült érzékeltetni, hogy műemlékeink — az építtetőket állandóan kísérő anyagi nehézségek miatt — nem emelkedhettek az egyes stíluskorszakok legjelentősebb alkotásainak sorába. Lehet, hogy elődeink építőtevékenységének alkotásai létrehozásuk idején még tisztábban hordozták magukon a stílusok jegyeit, de a tűzvész, a szélviharok vagy a földrengés pusztításait követő, sokszor ismétlődő helyreállításuk elmosta azokat. Ma már így állnak rendelkezésünkre és egészen természetes, hogy így kell megbecsülnünk őket, hiszen falaik közt játszódtott le elődeink életének az a 600 éve, amelyre éppen ebben az évben emlékezünk.

JUHÁSZ ISTVÁN

MUNKASZÖZGALOM

BUDAY DEZSŐ
(1879—1919)

Pécsett született 1879. május 28-án. Kitűnő érettségi bizonyítvánnyal jelentkezik a budapesti egyetem jogi karán félévelre. De nem marad soká Pesten,